

вела к формированию трех ключевых для когнитивного религиоведения положений. Во-первых, поскольку любой человеческий опыт строится на основании используемой для его объяснения каузальной атрибуции, нельзя говорить о "религии" как таковой – можно говорить только о событиях, которые считаются "религиозными" в силу атрибуции их причин религиозным агентам (богам, духам и т. п.) посредством свойственной нашему мышлению "системы обнаружения действующей силы" [Barrett J. L. *Cognitive Science, Religion, and Theology: From Human Minds to Divine Minds*. – West Conshohocken, PA: Templeton Press, 2011. – P. 114–116]. Во-вторых, представления о религиозных агентах непосредственно связаны с тремя домено-специфическими областями – "обыденной физикой", "обыденной биологией" и "обыденной психологией", формирующими наши интуитивные ожидания по отношению к различным понятиям – их "каузальные схемы" или "естественные онтологии". Религиозные понятия обладают "несхематическими" свойствами, нарушающими их "естественные онтологии", при этом определенное сочетание интуитивных и контринтуитивных представлений образует так называемый "когнитивный оптимум", при котором эти понятия сохраняют свою неестественность, но тем не менее легко запоминаются [Boyer P. *The Naturalness of Religious Ideas: A Cognitive Theory of Religion*. – Berkeley, L.: 1994. – P. 68–88, 91–124]. В-третьих, при интерпретации событий люди неосознанно приписывают религиозным агентам антропоморфные качества [Guthrie S. E. *Faces in the Clouds: A New Theory of Religion*. – New York: Oxford University Press, 1993. – P. 177–204]. Основываясь на данных концепциях, Дж. Барретт провел эмпирические исследования, позволившие ему сформировать теорию о существовании двух уровней концептуализации религиозных агентов: "базового", используемого при обработке информации в реальном времени, и "теологического", используемого при обсуждении качеств религиозных агентов в отсутствие дополнительной когнитивной нагрузки [Barrett J. L. *Cognitive Constraints on Hindu Concepts of the Divine // Journal for the Scientific Study of Religion*. – 1998. – Vol. 37. – P. 616].

Именно "базовый" уровень, как полагает Барретт, свидетельствует о том, какое воздействие оказывает и

какие ограничения накладывает на концептуализацию божественного наша когнитивная архитектура. Этот уровень аналогичен естественному языку и представляет собой "естественную религию", т. е. набор "нерефлексивных" представлений, выражающих различные естественные тенденции, содержательно наполняющие наши представления о богах и соответствующие им концепты и практики. Компонентами "естественной религии", согласно Барретту, являются следующие "нерефлексивные" представления: 1) элементы природного мира целенаправленно организованы неким агентом или агентами, обладающими сверхчеловеческими силами; 2) причиной происходящих в мире событий являются невидимые агенты, отличные от людей или животных; 3) у людей есть внутренние компоненты (сознание, душа/дух), не являющиеся телесными; 4) моральные нормы неизменны; 5) аморальное и моральное поведение приводит к неудаче и удаче соответственно; 6) ритуальное поведение может защитить от невидимых угроз; 7) определенные наделенные действующей силой компоненты человека могут после смерти существовать без земного тела; 8. "у богов... есть мысли, желания, намерения и свобода воли действовать"; 9) "боги могут быть невидимыми или бессмертными, но они не существуют вне времени и пространства"; 10) боги взаимодействуют с природным миром и людьми; 11) обычно боги обладают неким сверхзнанием; 12) боги могут вознаграждать или наказывать за совершение определенных действий; 13) поскольку боги обладают сверхчеловеческой силой, их деятельность имеет перманентный характер, а значит, религиозные ритуалы не нуждаются в постоянном воспроизведении [Barrett J. L. *Cognitive Science, Religion, and Theology*. – P. 130–133].

Безусловно, сама попытка выделить некую "естественную религию", свойственную всем человеческим культурам, не нова, но сделанные религиоведами-когнитивистами открытия, их эвристическая значимость и последствия для религиоведения, философии и теологии нуждаются в дополнительной рефлексии. Как минимум, предложенная ими концепция позволяет преодолеть столь характерные для современного религиоведения культурный редукционизм и эпистемологический релятивизм.

Надійшла до редколегії 01.02.12

В. В. Мудраков, здобувач, ЧНУ ім. Юрія Федьковича, Чернівці

РЕЛІГІЙНІ КОНОТАЦІЇ ФІЛОСОФСЬКИХ ШУКАНЬ РАНЬОГО Ф. НІЦШЕ

Філософські погляди Ф. Ніцше викликають дуже широкий спектр різних думок і позицій у багатьох поколінь мислителів. Дехто вважає його епохально значущим письменником і моралістом, а дехто "інкримінує" йому дилетантизм, нігілізм, імморалізм, цинізм. "Аристократ за інстинктами, палко відданий істині та красі, сильний й інтелектом, і почуттям, з душею владною і пристрасною, мислитель, учений, музикант і поет – Ніцше є натурою напрочуд багатою і складною" [Лихтенберже Анри. *Філософія Ніцше*. – СПб., 1901. – С. 31]. Таку характеристику натури Ф. Ніцше подібуємо у А. Лихтенберже. Хоча з дня смерті філософа пройшло вже понад сто років його філософські ідеї не втрачають актуальності й донині. Йдеться не про "затребуваність" чи тим більше своєчасність у нинішніх умовах ідей "найнесвоєчаснішого" філософа, а про сміливість Ф. Ніцше, який кидав виклик не лише своїй епосі, а всім і будь-якій із них. Тому простежити становлення поглядів мислителя на релігію є особливо **актуальним**, беручи до уваги перш за все те, що мав на увазі Ж. Дельоз, коли твер-

див про необхідність нашого становлення іншим, тим, що діє наперекір теперішньому й минулому [Дел'єз Ж. Ніцше [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nietzsche.ru/look/xxb/delez/>. У цьому контексті ідейний пласт Ф. Ніцше ініціює величезний простір все нових і нових смислів, змушуючи нас з новою силою та натхненням філософувати над порушеними ним проблемами. Сьогодні Ф. Ніцше популярний по-новому. З ним жваво полемізують і частіше за інших цитують у новітніх філософських текстах, де його думка продовжує ініціювати та стимулювати пошуки нових смислових координат і значень. Задані філософські тональність і ритм дали життя та вектор розвитку багатьом мисленневим і мистецько-культурним напрямкам а, "стилістика мислення, методологія і мовні парадигми стали надовго зразками і нормами європейської ментальності" [Румянцева Т. Г. *Ніцше // История философии: Энциклопедия*. – Мн. : Интерпрессервис ; Книжный Дом, 2002. – (Мир энциклопедий). – С. 712–715].

Будучи нащадком протестантських пасторів, Ф. Ніцше успадкував особливий "релігійний ген". Ставлення філософа до релігії починає формуватись ще в ранньому дитинстві. Ф. Ніцше "вміє узгодити, принаймні в теорії, любов до Бога й віру, що любов ця повинна керувати всім нашим життям, – з любов'ю до істини та переконанням, що така любов також повинна слугувати для нас у житті керівним принципом. Цієї точки зору і притримується Ніцше у свої шкільні роки" [Лихтенберже Анри. Філософія Ніцше. – СПб., 1901. – С. 19–20]. Один із перших опусів, який за традицією мав присвячуватись усім керманічам Пфорти, як подяка за сприяння "вступу в життя", був присвячений Богові. При виборі напрямку для здобуття спеціальності майбутній мислитель зупиняється на філології, при цьому визнаючи релігію фундаментом будь-якого знання. Та згодом він пише досить цікавий філософський етюд "Fatum und Geschichte" [Nietzsche Friedrich. Fatum und Geschichte. Gedanken. April 1862. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.thenietzschechannel.com/works-unpub/youth/1862-fahg.htm>], з якого видно, що вже відтоді Ф. Ніцше починає розуміти всю проблемність засад християнського віровчення – існування Бога, безсмертя, авторитет Біблії, богонатхненності тощо. Сила звички, прагнення до більш піднесеного, розрив із навколишньою дійсністю, заперечення всіх існуючих форм громадськості, підозра – а чи не було людство протягом ось уже як дві тисячі років жертвою міражу, нарешті – відчуття власної самовпевненості й божевільної зухвалості – всі ці переживання всередині нас ведуть безперервну, з перемінним успіхом боротьбу, допоки важкі випробування, печальні події не повернуть наше серце до старої дитячої віри [там само]. Якщо він і вважає себе християнином, то його християнство носить чисто символічний характер. Ф. Ніцше приходиться до висновку, що людина мусить зробити вибір між релігією, віруваннями, що дістались від предків, і шляхом самотнього одинака, якому не щастя і мир потрібні, а істина, хай навіть жадлива та огидна [Ніцше Фридрих. Письма / сост., пер. с нем. И. А. Эбаноидзе. – М.: Культурная революция, 2007. – С. 30–31]. Стає зрозумілим, що відбувається в душі протестантського юнака. Він вірить в істину і в традиційного Бога, утримується від культового поклоніння їм. Але насправді – предметом його релі-

гійності був "Бог істини", тому з часом він постає перед дилемою "Бог" чи "істина". Ф. Ніцше залишився вірним своїй релігійній совісті: "живому внутрішньому переконанню він приніс у жертву заповідане історією традиційно сформоване вірування [Лихтенберже Анри. Філософія Ніцше. – СПб., 1901. – С. 25]. У житті мислитель перестає бачити лише випробування, послані Богом, що спрямовують на шлях спасіння. Своєю життєво-смыслову позицією він стимулює до перегляду всіх вірувань, в яких людство віками знаходило втіху, та переоцінки всіх цінностей.

Отож, відмовляючись від християнства, Ф. Ніцше розумів усю серйозність цього кроку. Всі релігійно-філософські мотиви раннього періоду – періоду становлення любові до мудрості, лунають з особливим колоритом важливості, а згодом проростають в основні концепти філософії видатного німецького мислителя. Релігійні переживання юного філософа виливаються в дуже специфічний "свій-інший" образ релігійності, який Ф. Ніцше розвиває у своїй зрілій філософії у "поствагнерівський період". "Перша ластівка" актуалізувала себе у всіх подальших працях, де Ф. Ніцше говорить про "смерть Бога" як про найбільш значущу подію всієї історії, як про найприголомшливіший переворот людства.

Програма життя, яку пропонує Ф. Ніцше, передбачає обов'язковий етап осмислення значення божества. Головним є те, що в ній вбачається смисложиттєвий потенціал, потенціал мудрості й духовного життєствердження. В чому б не звинувачували чи не найпопулярнішого філософа новітньої доби, його підхід спонукає до глибинної рефлексії над смисложиттєвими орієнтирами. Можна стверджувати, що його вчення про релігію містить певний потенціал імунітету проти релігійних фанатизму, ритуалістичності, нетолерантності. Увага сучасної мислячої людини до досвіду таких індивідуалізованих й особистісно опосередкованих дискурсів щодо релігії, сприятиме протистоянню тенденціям ідеологічного омасовлення, "релігійного гламуру", розвиватиме критичне мислення, а водночас вселятиме тверду віру в нескінченний потенціал духовно-творчого вдосконалення особистості, відповідальної за власний життєвий проект, за власний вибір образу буття.

Надійшла до редколегії 01.02.12

А. А. Орехова, спец., ПФУ, Ростов-на-Дону, Росія

ДОГМАТ О СВЯТІЙ ТРІЦІ ЯК ПАРАДИГМА КЛАСИФІКАЦІЇ НЕОХАРИЗМАТИЧНИХ НРР

Починаючи з 70 років ХХ сторіччя ми є свідками появи та стрімкого розвитку нового феномену людського буття – **нетрадиційних релігійних рухів** (далі НРР). Поруч з нами, паралельно з нашим життям постійно бурлить розмите релігійне середовище, яке інколи кристалізується в більш-менш організовані структури зі своїми лідерами. Релігіознавці, теологи, сектознавці понад 30 років вирішують проблему методології внеконфесійної релігійності. Високий ступень розробленості теми не позбавляє від існуючий проблеми класифікації НРР, яка пов'язана з великою кількістю нових релігій, різницею у віровченні нових релігій однієї конфесії, що характерно НРР неохаризматичного типу, де кожен лідер-харизмат привносить нові тлумачення догматів. Новим релігіях притаманне синкретизм концепцій, що пояснює відсутність "чистих" неорелігій. Сьогодні у науковій діяльності простежується наступна тенденція у вивченні, класифікації НРР: на перший план виходить компаративний аналіз між спорідненими релігіями (наприклад, в області неоп'ятидесятництва

ва) та різними неорелігіями (наприклад, порівняння неоязичництва зі східними практиками ОШО).

Однак, якщо представники багатьох НРР позиціонуються як християнські течії (насамперед, як протестантські), виникає необхідність провести компаративний аналіз саме між конфесійною (християнством) та неорелігією. Аспектів для порівняння дуже багато, тому і класифікації релігій можуть бути різними, в залежності від того, який принцип буде положено в основу класифікації: христологічний аспект, літургика, християнська антропологія тощо. Результати проведеної компаративної роботи виступатиме принципом класифікації неорелігій з чітким визначенням її задач та мети як сенсоутворюючого елементу у житті адепта.

Неохаризматичні релігійні рухи позиціонуються серед потенційних неофітів як християнські церкви. Це "Рух віри", "Слово життя", "Жива вода", "Нове життя", "Церква Заповіту", "N-ський християнський центр [Дворкін О. Сектознавство]– деякі назви напряму вказують на причетність до християнства. Для виявлення конфесійної при-